

*Metafora, metonímia, pragmatikai
következtetés a grammatikalizációs
jelentésváltozásban*

1

Nagy C. Katalin
MTA-DE Elméleti Nyelvészeti
Kutatócsoport

BEVEZETÉS

2

- kognitív és pragmatikai folyamatok a G-s jelentésváltozás háttérében
- *metafora, metonímia, pragmatikai következtetés* terminusok használata és a mögöttük megbújó fogalmak
- az angol *be going to + V* grammatikalizációja

AZ ANGOL KÖZELJÖVŐ

- „*be going to + V*”

John is going to visit Bill.

Something is going to happen.

- 'mozgás ösvény': mozgás egy cselekvés céljával > szándék > jövő (Bybee 2002: 181)
- 15-20. sz. (*be gonna*)

METAFORA, METONÍMIA

4

- az elme működésének mechanizmusai: fogalmi metafora és fogalmi metonímia
- fogalmi metafora: konceptuális tartományok közötti leképezések / megfelelések rendszere (Kövecses 2005: 20)
- metaforikus, ill. metonimikus nyelvi kifejezések

METAFORA

5

- „a változásnak a kiinduló pontja a beszélők szinkrón nyelvi viselkedésében rejlik”, a szójelentés változásai (*metafora, metonímia, jelentésbővülés, jelentésszűkülés*) (Győri 2005: 184)
- metafora és metonímia a G-s jelentésváltozásban?
- konkrét → absztrakt

Sweetser (1988)

6

- a lexikai és a grammatikalizációs jelentésváltozás egységes leírása
- a metafora szerepe
- térből az időbe történő metaforikus leképezés eredménye (AZ IDŐ TÉR)
- grammatikai jelentések: általánosabbak, inherensen topologikusak és sematikusak
- lexikai jelentések: gazdagabban strukturáltak, de vannak topológiai aspektusaik, ezek őrződnek meg

„SZINKRÓN” ÉS „DIAKRÓN” METAFORA

7

Sally egy jégtömb.

- metafora, metaforikus kifejezés

John is going to visit Bill. / It's going to rain.

AZ IDŐ TÉR

- nem metaforikus kifejezés, hanem grammatikalizálódott alak!
- a metafora szinkrón és diakrón értelmezése!
- diakrón metafora: nem egyetlen konkrét használati kontextushoz köthető

A KÖVETKEZTETÉSES MODELL

8

a metaforás elemzés kritikája:

- a mozgás általános jelentéséből indul ki
- figyelmen kívül hagyja az adott szerkezet morfoszintaktikai jellegzetességeit
- a „lexikai egység > grammatikai egység” séma a kontextusok figyelembevételére nélkül nem elég
- Hogyan? az átmenetek vizsgálata
→ következtetési modell

PRAGMATIKAI KÖVETKEZTETÉS, IMPLIKATÚRA

9

alkalmi társalgási implikátúra → *általánosított társalgási implikátúra* → *konvencionális implikátúra* → *szemantikai/kódolt jelentés* (Grice 1975/1989; Levinson 2000; Traugott 1999, Traugott – Dasher 2004 [2002])

- a változás fokozatos, kétértelmű kontextusok
- a kontextusbeli következtetések önmagukban magyarázzák, metafora nélkül
- jelentések együtt: (i) a nyelvállapotban, (ii) a használati kontextusban

PRAGMATIKAI KÖVETKEZTETÉS, IMPLIKATÚRA

10

- a *pragmatikai következtetés* és az *implikatúra* terminusok keveredése
- implikatúra: beszélői szándékhoz való kötöttség
- a hallgatói következtetések leírásakor a társalgási implikatúra fogalma nem elegendő
- *pragmatikai következtetések* a diskurzusban: metonimikus folyamatok

METONÍMIA

11

- „A metonímia olyan kognitív folyamat, ahol egy közvetítőfogalom (tárgy, esemény, tulajdonság, stb.) mentális hozzáférést biztosít egy olyan célfogalomhoz (tárgyhoz, eseményhez, tulajdonsághoz, stb.), amely ugyanannak a fogalmi keretnek, (fogalmi) tartománynak, vagyis idealizált kognitív modellnek (IKM) a része.” (Kövecses – Benczes 2010: 65)

A sonkásszendvics a sarokban kér még egy kávé.

- „szokásosan együtt előforduló, egymással érintkező jelenségek reprezentációinak a mentális rendszerben való összekapcsolódásán alapul” (Reszegi 2011)

→ szomszédosság, pragmatikai következtetések a diskurzusban

PRAGMATIKAI KÖVETKEZTETÉS MINT METONÍMIA

12

- „A pragmatikai következtetésből eredő változást metonimikus folyamatnak tartják, mert egy (következtetésből származó) jelentés, amely gyakran kapcsolódik egy konstrukcióhoz, végül a konstrukció egyik jelentésévé válik”. Bybee (2007: 977)
- a metonímia fogalmának kiterjesztése „a rejtett kontextusokra, (...) következtetések pragmatikai kontextusaira. A szomszédosság ilyen módon a diskurzus világában lenne jelen” (Traugott és König 1991: 211)
- a különböző jelentések „szomszédossága”, együttes jelenléte a használati kontextusban

Be going to + V a következtetéses modellben

13

Bybee (2007)

- metafora: lexikai jelentésváltozás
- metonímia, implikatúrák konvencionizálódása: grammatikalizáció

He's going to (gonna) buy a house.

kétértelműség: 'szándék' vagy 'jövőbeli cselekvés'

„SZINKRÓN” ÉS „DIAKRÓN” METONÍMIA

14

A sonkásszendvics a sarokban kér még egy kávét.

- metonímia, metonimikus kifejezés

John is going to visit Bill.

Thys onhappy sowle ... was goyng to be broughte into helle for the synne and onleful lustys of her body. (1482, Monk of Evesham [OED go 47b]) (Hopper és Traugott 1993: 83)

- eltérő metonímiaértelmezés a történeti pragmatikában
- a metonímia szinkrón és diakrón értelmezése!

'mozgás ösvény': mozgás egy cselekvés céljával > szándék > jövő (Bybee 2002: 181, Heine és Kuteva 2002)

- univerzális tendenciák
- a metaforát és a metonímiát együtt vegyük be az elemzésbe!
- metafora és/vagy metonímia a G-s jelentésváltozásban?
- metaforikus és metonimikus folyamatok egymáshoz való viszonya?

metafora ÉS metonímia 1.

16

Kearns (2000)

- az „emergáló metafora” mintázata (*emerging metaphor*)
- *They are going to sell their wares at the market.*
'Mennek, hogy eladják áruikat a piacon'
- „the motion sense implicates the future sense”
- *It's going to rain.* '(Hamarosan) esni fog'
- „a metaphorical transfer of MOTION IN SPACE to MOTION IN TIME emerges”

DE: a mozgás jelentés nincs már jelen

metafora ÉS metonímia 2.

17

Hopper és Traugott (1993)

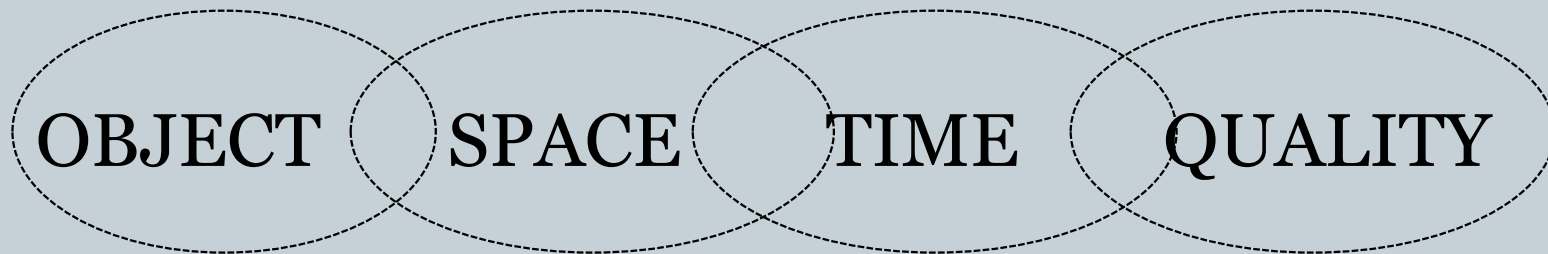
- következtetések a helyi kontextusokban!
- De: a metafora „kognitív keretet” ad
„though the capacity to create metaphors of time from space may well provide a cognitive framework that supports the changes” (84)
- a metaforikus folyamatok később, a szerkezet használatát érintő paradigmaticus változásokban jelennek meg
- a két folyamat kiegészíti egymást

metafora ÉS metonímia 3.

19

Heine et al. (1991)

PERSON > OBJECT > ACTIVITY > SPACE > TIME
> QUALITY

„the relation between input and output (...) is metaphorical in nature”

„the result of a number of metonymic extensions”

METAFORA A RE-BEN

20

- szó szerinti-metaforikus kontinuum
- metafora, metonímia pragmatikai következtetések fogalmának összefonódása
- az *ad-hoc* jelentések memorizálása, gyakori használat, konvencionalizáció és elsáncolás

METAFORA? A RE-BEN

21

Smith és Höfler (2008): METAFORA vs. ÚJRAELEMZÉS

„a speaker intends to express INTENTION (a). She uses the form for SPATIAL MOTION metaphorically,”

„Hallgató:

(g) A beszélő TÉRBELI MOZGÁSt fejezett ki.

(h) A TÉRBELI MOZGÁS nem releváns az adott kontextusban.

(i) A TÉRBELI MOZGÁS gyakran SZÁNDÉKot implicál.

(j) A SZÁNDÉK releváns lenne az adott kontextusban.

(k) Feltételeznem kell, hogy a beszélő együttműködő.

(l) Azt is feltételeznem kell, hogy a beszélő tudatában van annak, hogy én tudom (g)-(k)-ban foglaltakat, és tudom, hogy ő tudatában van ennek.

(m) A (g)-(l)-ben foglaltak alapján arra következtetek, hogy a beszélő SZÁNDÉKot akar kifejezni.”

Ø METAFORA, Ø METONÍMIA

22

Lima (1999)

- nyelvi változatosság és analógia
- prototipikus használat: ágensi, szándékkal rendelkező alany, szándékos cselekvést leíró FI
- a beszélők eltérnek a prototipikus használatától, a prototipikus jellemzők eróziója

1. *I'm going [to eat].*

<MOTION> [<PURPOSE> <FUTURE (inferred)>]

2. *I'm going to [eat].*

<FUTURE>

I'm going to see a doctor: hangsúly a főnévi igenévben foglalt cselekvésen

23

I'm going to fall into a trap: Ø szándékosság

A war is going to come: Ø élő alany

Ø metafora, metonímia: a jövőidejűség megjelenése nem köthető a beszélők szándékaihoz

- DE: a metonímia eltérő értelmezése
- a jelentésváltozás fokozatos: nem egyből jövőidejűség
- maga a jelentésváltozás nem köthető a beszélők szándékaihoz metonimikus használat esetén sem
- nyelvi változatosság és analógia: túl általános, nem magyarázza az univerzális tendenciákat és a következtetések hogyanját

ADATOK ÉS FOLYAMATOK

- a működni látszó mechanizmusok a figyelembe vett adatok függvényei
- a teljes folyamat leírható a metafora terminusaiban, adatok: kezdő- és végpont
- közelebbről, a változás kontextusainak szintjéről nézve a folyamat metonimikus, adatok: konkrét kontextusok
- még közelebbről: nyelvi változatosság és analógia, kiinduló állapot mint prototipikus használat

- metafora/metonímia: hasonlóság/szomszédosság (tág értelmezésben)

Hogyan jelenik meg az IDŐ és a TÉR tartománya/fogalma?

1. átmeneti kontextustípusok
2. a jövőidejűség képzete a nyelvhasználatban következtetésként jelenik meg, a régi jelentés **MELLETT**
3. a 'mozgás' jelentés ténylegesen jelen van, nem csupán eszköz az időbeli jelentés konceptualizációjához
4. inkább szomszédosságról van szó, mint hasonlóságról

Összefoglalás: metonímia

26

- metonimikus kifejezéssel van-e dolgunk a kiinduló, szinkrón nyelvállapotban?
- van-e köze a diakrón metonímiának a metonimikus nyelvhasználathoz, ill. a fogalmi metonímiához?

Összefoglalás: metafora

27

- metaforikus kifejezéssel van-e dolgunk a kiinduló, szinkrón nyelvállapotban?
- van-e köze a diakrón metaforának a metaforikus nyelvhasználathoz, ill. a fogalmi metaforához?
- a metaforikus leképezés hogyanja a diakróniában:
nem metaforikus kifejezés, nem köthető a konkrét használati kontextusokhoz, a „leképezés” lassan bontakozik ki

DILEMMA

28

- lemehetünk az egyes nyelvhasználók és konkrét kontextusok szintjére, és az ottani történéseket leírhatjuk a metafora fogalma nélkül. Vajon ezzel a módszerrel a nyelvi változás kielégítő jellemzéséhez jutunk???
- elvonatkoztathatunk az egyes beszélőktől, leírhatjuk a nyelvi változást makroszintről, a metafora fogalma segítségével. Vajon ezzel a módszerrel a nyelvi változás kielégítő jellemzéséhez jutunk???

ÖSSZEFOGLALÁS

29

- terminológiai „sokszínűség”, eltérő elméleti keretek
- metafora és metonímia határa elmosódhat
- a metafora és metonímia diakrón értelmezése eltér a szinkrón értelmezéstől
- a grammatikalizációs, ill. a lexikai jelentésváltozásban működő metafora és metonímia fogalmi eltérések
- az elemzések közös nevezője: a használati kontextusban kikövetkeztethető jelentések konvencionalizálódása

DE: melyek a lehetséges következtetések?

- mozgás: a jövőidejűség jelen van a jelentésében
- „testesültség”
- a tapasztalati megismerésen alapuló következtetési sémák a G-s jelentésváltozás és a kognitív metaforák háttérében

Köszönöm a figyelmet!